

2. Danas više ne opstoji njemačka pokrajina *Elsass* (Élzas), nema je na zemljovidu SR Njemačke. Onoga trenutka kad je ova pokrajina bila vraćena Francuskoj, ponovno je dobila svoje domaće, francusko ime *Alsace*. To je kulturno-politička stvarnost koju bi svi narodi morali poštivati, pa čak i u slučaju

kad takav ili neki drugi toponim (i etnik) moraju ubaciti u svoje jezične priručnike.

Zaključak je jednostavan! Pisci su *Priručne gramatike*... umjesto *Élzas — Élzašanin* morali napisati *Alsace — Alsašanin* ili *Alsace* (Alzàs) — *Alsašanin* (Alzàšanin).

Ratimir Kalmeta

OSVRTI

KORIJENI HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA

Biće hrvatskoga književnog jezika sa svojom štokavskom podlogom i posebnom književnojezičnom nadgradnjom, u spletu s drugim književnojezičnim izrazima izraslim na istoj podlozi i po tome što u svijetu nema potpunih analogija izaziva prilične nedoumice i nesporazume i u lingvističkom svijetu, a kamoli tek u nelingvističkom. Da bi se te nedoumice i ti nesporazumi otklonili, potrebno je dobro poznavati i njegovo današnje stanje i njegovu dalju i bližu prošlost. Tek tada ćemo moći dobro odgovoriti na pitanja koja se često postavljaju: što on zapravo jest?, kako to da uopće jest?, zašto jest kakav jest? i sl.

Jedan od priloga s mnogim odgovorima na takva i slična pitanja, a valja odmah reći: krupan prilog s mnoštvom odgovora knjiga je dr. Zlatka Vincea *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, koja je izašla u izdanju Sveučilišne naklade Liber, Zagreb, 1978. Ona je plod Vinceova višegodišnjeg istraživanja kulturne povijesti hrvatskoga književnog jezika u 19. stoljeću pa iz svake stranice izbija ne samo veliko poznavanje ljudi i djela razdoblja o kojem piše, nego i onoga što su drugi proučili i napisali. Služi se neobično bogatom literaturom. Z. Vince nije istraživao samo korijenje, nego je marljivo tragao za

svakim korjenčićem što je sve hrvatskom književnom jeziku odredilo i opći lik i svaku pojedinost na njemu. U traganju za pojedinostima nije izgubio cjelovitost prikaza. Baš naprotiv: od mnoštva pojedinosti stvorio je cjelinu i ona je posebna vrijednost ove knjige. Jer ponešto smo i prije nje znali, ali više izdvojeno, pojedinačno. Autor opravdano u uvodnom dijelu tvrdi: »Tek u lingvističkoj, ali i sociološkoj i povijesno-nacionalnoj sintezi našli su se objektivniji, istinitiji i cjelovitiji odgovori na ta i druga pitanja, što ih je izolirano lingvističko promatranje dovelo do apsurd.« (Str. 11.) Možemo reći da nam je sada kulturna povijest hrvatskoga književnog jezika cjelovito pred očima.

Prednost je ove knjige ne samo u dubini i opsežnosti autorova istraživanja, nego i u njegovoj objektivnosti. Svoje sudove ne navlači ni na kakve unaprijed postavljene teze, nego mirno iznosi činjenice, nepristrano ocjenjuje pojedine ličnosti i njihova djela, dopušta im da i one dolaze do riječi čestim navođenjem većih citata.

Težište svog rada Vince stavlja na 19. stoljeće, to područje čini glavni dio knjige (pet šestina). Ono je zapravo određeno podnaslovom *Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora* — jer škole smo imali samo u 19. stoljeću — ali je autor osjetio da to neće biti dovoljno, da bi 19. stoljeće bilo nerazumljivo bez svojih ko-

rijena. Jer ono nije palo s neba, nego je izraslo iz prilika u kojima hrvatski književni jezik (ili preciznije: hrvatski književni jezici) živio do tada. Zbog toga je na stotinjak stranica dao opći pregled od Bašćanske ploče do Kačića i Reljkovića. Ne treba posebno ni isticati kako je to dobro došlo ne samo da se bolje razumije 19. stoljeće, nego i cijela povijest hrvatskoga književnog jezika i njegovo današnje određenje.

Čitajući tu knjigu upoznat ćemo se kako je naš književni jezik utemeljen na štokavskoj osnovici, ali je određen i utjecajem dijalekata i govora svih naših krajeva i prinosom mnogih nama dosad znanih i neznanih poslenika. Razvijao se postupno od jedne etape do druge idući u vremenu gotovo svjesno usmjeren jedinstvenom liku kakav mu je danas. Iako na tom putu ima prijelomnih faza, najveća je u 16. stoljeću, ipak nema potpunih prekida s tradicijom u cjelini. Zato povijest hrvatskoga književnog jezika nije povezana s jednom jedinom ličnošću. Koliko se u toj povijesti i ističe ime Ljudevita Gaja, profesor Vince od njega ne pravi medaš, nema »do Gaja« i »od Gaja«, nego njegov rad prikazuje u sklopu pokreta kojem je bio na čelu. Lijepo je prikazao kako je djelovalo mnoštvo pojedinaca koji su se prihvaćali svakoga zadatka što ga je trebalo učiniti, kako su tom poslu bile potrebne velike ideje da se poslenici odvaže na rad u upravo očajnim prilikama našega narodnog bića i da ga pozovu na nov nacionalni život u svakom pogledu pa i u jezičnom. Jedan nam je dio tih zanesenih i marljivih poslenika toliko poznat da nije potrebno ovdje ni navoditi njihovih imena, ali kad ih promatramo s Vinceova gledišta, opet ih vidimo u novom svjetlu, vidimo i druge strane njihove djelatnosti. Tako nam npr. Vince pokazuje pjesnika Ivana Mažuranića i kao vrsnog leksikografa. Možda smo to i čuli, ali nakon Vincea to će se i znati, da i ne spominjem mnoštvo drugih imena koja su nam bila slabo poznata ili potpuno nepoznata.

Vince dobro prikazuje širok južnoslavenski zanos hrvatskih preporoditelja u početku njihova djelovanja, ali i njihovo trijezjenje u sjevernoj Hrvatskoj u doba apsolutizma. Na-

slov odjeljka E. glasi: *Apologija hrvatskog književnog jezika u doba apsolutizma u sjevernoj Hrvatskoj* pa iako on daje jedno značajno obilježje toga razdoblja, bilo bi jednako tako svrhovito, ako ne i svrhovitije da glasi: *svodenje previsoko postavljenih ciljeva u stvarne okvire*.

Vince i doseg Bečkoga književnog dogovora svodi u okvire njegova stvarnog značenja jer ne govori samo o onome što on obuhvaća, nego i što nije obuhvatio, a bilo je u ono vrijeme aktualno, a ističe i značajan podatak da ga nisu držali ni sami njegovi potpisnici, pa ni hrvatski (D. Demetar, I. Mažuranić).

Posebno mnogo prostora autor posvećuje jezičnim prilikama u Rijeci i Dalmaciji, a to zapravo znači u Zadru jer se uz opširan prikaz Riječke filološke škole ograničio samo na zadarski jezično-kulturni krug. Tu je dao najviše svojega i najviše novoga jer je to područje kojim se najviše bavio sam, dok su Zagrebačku filološku školu istraživali i drugi, posebno Lj. Jonke. Ne možemo se u ovom prikazu upuštati u isticanje svega što nam je dao novo, što nam je objasnio i približio slabo poznato, ali ne možemo mimoći jednu krupnu ličnost koja u Vinceovoj knjizi s pravom izbija u prvi plan: snažan lik Ante Kuzmanića. Da ga najkraće predstavimo, dovoljno je navesti nekoliko pridjevaka kojim su ga označavali: »jednim od najvećih sinova Dalmacije u XIX vijeku«, »Gajev takmac u Dalmaciji«, »Starčevićev preteča u isticanju hrvatstva«, »posljednji Mohikanac' u borbi za hrvatski ikavski govor«. Što Kuzmanić u svom vatrenom zalaganju u potpunosti nije uspio, nije zato što on ne bi bio na pravom putu, što ne bi imao pravo, nego zato što nije bilo uvjeta da pobijede dva smjera, na našu sreću, a kad je trebao prevladati jedan, prevladao je onaj koji je u konkretnoj situaciji imao cjelovitija htijenja svrhovitija vremena i cilju i time stekao vodeću ulogu. Koliko je Kuzmanić u načelu imao pravo, nije imao mogućnosti da hrvatski književni jezik usmjeri ikavskim tokom jer je, među ostalim, tu bio i Dubrovnik sa svojom bogatom i estetski vrijednom književnošću. Vince s pravom ističe presudni utjecaj Dubrovnika i dubrovačke književnosti, čak je u tom smis-

lu formulirao i jedan naslov. Dubrovačka književnost bila je toliko nadmoćnija ikavskoj da je sasvim naravno što su se ilirci snažno navezali na nju, pogotovu što im se jekavština bolje uklapala u njihove šire poglede. Ilirci možda nisu bili svjesni, ali i čisto lingvistički gledano jekavica je bolji izbor jer ima najveću raznolikost. Iako je u načelu svaki dijalekt i govor sposoban da bude osnova književnom jeziku, danas kad je izbor jekavice konačan, ne valja žaliti za onim što bi možda bolje bilo kad bi drugačije bilo. Ilirci su obavili tako golem zadatak koji s pravom nazivamo hrvatskim narodnim preporodom — a te riječi valja shvatiti u njihovom osnovnom smislu: ponovnim rođenjem hrvatskoga naroda — da im ne smijemo prigovarati ako u tom osnovnom i bitnom uspjehu nisu uspješno riješili svaku pojedinost.

Koliko su nas prilike razjedinjavale i razjedinile, koliko smo i jezično bili rascjepkani pa se to moralo odražavati i na svakom pojedincu, a kako ne bi na takvoj ljudini kao što je bio Ante Kuzmanić koji je bio u pravu pa je išao svojim putem, ipak je živo osjećao jaku vezu koja ga je snažno povezivala s prekovalebitskim sunarodnjacima te je zbog sloge često popuštao ističući da krv nije voda i da slavenska sloga nije prazna riječ. Stoga su i njegove zasluge za pobjedu hrvatskoga književnog jezika u Dalmaciji velike. Važno je to ovom prilikom istaknuti, pogotovu što mu je ove godine stota obljetnica smrti pa kad mu već nismo priredili proslave ni simpozije, neka ovih nekoliko redaka bude čitateljima Jezika poticaj da uzmu u ruke Viniceovu knjigu i upoznaju se s jednom velikom ličnošću, koju — otvoreno priznajmo — do sada nismo dobro poznavali, ako smo i čuli za nju.

I tako bismo mogli naširoko isticati i druge vrline ove zaista značajne knjige, ali da bi se pozitivna ocjena pokazala u svojoj punini, potrebno je da kažemo i koju riječ o slabijim stranama ove knjige, da se vidi kako one ne mogu bitno promijeniti opću povoljnu ocjenu.

U knjizi se na više mjesta kazuje da su i prije Gaja i drugi Hrvati imali slične ili čak iste ideje, ali im tadašnje prilike nisu

dopustile da ih ostvare. Očito je da su među tim prilikama ekonomske i kulturne na prvom mjestu.

Ekonomska je podloga glavna i sasvim je razumljivo što je već potkraj 18. stoljeća među prvima za jedinstvenim književnim jezikom zavapio žitni trgovac. Ekonomska strana nije u knjizi sasvim zanemarena, ali nije posebno ni prikazivana. Ona je vidljiva iznošenjem tek nekih usputnih činjenica, a ne iz posebnih traganja za njom u Gajevu uspjehu u ostvarivanju davnih težnja za jedinstvenim jezikom i pravopisom.

Kulturna podloga usko je povezana s ekonomskom. Hrvatski je preporod mogao uspjeti među ostalim i zato što je tada u Hrvatskoj bilo oko dvije tisuće intelektualaca izašlih iz dotadašnjih škola. Tako je bila stvorena solidna kulturna podloga na kojoj se preporod mogao uspješno razvijati, ali autor u ovom smislu škole jedva da i spominje.

Treća bi slaba strana bila u tome što autor do početka preporoda prikazuje sve hrvatske krajeve podjednako, a od početka opširno Zagreb, Zadar i Rijeku, a ostale samo usput pa ostajemo u nedoumici da li u Splitu, Dubrovniku, Slavoniji nije bilo nikakvih značajnijih zbivanja ili on to ne spominje zato što nije bilo izrazitih škola pa to ovom prilikom nije ušlo u opseg njegova istraživanja.

U knjizi se daju obilni citati iz znanstvenih djela u originalu, a to znači na različitim jezicima, što je za znanstveno djelo kao što je ova knjiga u redu, ali je ona inače takva da je dostupna svakom pismenom čovjeku, što je njezina velika prednost i za sve velik dobitak, pa je šteta što citati nisu prevedeni jer su ovako pojedina mjesta nekima nedostupna.

Meni bi bilo drago da sam u knjizi našao, uz mnoštvo drugih pojedinosti, kako su ilirci mijenjali imena i prezimena, kako je Ignacije Fuchs postao Vatroslav Lisinski, Wiesner — Livadić, Frölich — Veselić, Weber — Tkalčević, Alojzije — Vjekoslav, Amalija — Ljubica i dr.

Dobro je što u knjizi ima velik broj ilustracija koje nisu samo puko uljepšavanje knjige, nego su dobra dopuna izlaganju. Šteta je što neke i tehnički nisu na visini tako

da budu lako čitljiva. Danas je tiskarstvo toliko napredovalo da bi se uz malo truda i to moglo postići.

U knjizi ima i sitnijih grešaka, ima i tiskarskih (na str. 220. Kopitar je umro 1884!), ali to nije potrebno ovdje posebno spominjati. Važno je istaknuti da se za mnoge knjige kaže da su ispunile prazninu u našoj znanstvenoj literaturi pa se to s valjanim razlozima može reći i za Vinceovu knjigu s posebnom napomenom da tek pošto smo je pročitali spoznajemo kako je ta praznina bila golema. Da smo je prije popunili, bilo bi o hrvatskom književnom jeziku manje nesporeda.

Stjepan Babić

ZAŠTO BI NAM MJESECI BILI BEZIMENI?

O nazivima mjeseci više se puta pisalo u našim jezičnim časopisima, raspravljalo se o njihovim narodnim nazivima i onima prema latinskom.¹ Danas se sve češće čuje, pa i čita u novinama: *prvi mjesec, treći mjesec, u šestom mjesecu, u devetom mjesecu* i sl. Neki su se počeli gotovo redovito služiti tim komotnim načinom označivanja mjeseci, ali dok je to i razumljivo za razgovorni jezik, koji ima svoja prava, takav se način izricanja širi i dalje. Tako onda možemo čuti na našim sastancima, u diskusijama i sl. kako će se sljedeća sjednica održati *u petom mjesecu*, a ona dogovorena proslava *u jedanaestom mjesecu* i sl. Upravo danas dok pišem ovaj članak školski radio najavljuje da će se o nekim pedagoškim pitanjima raspravljati *u jedanaestom mjesecu*, pozivajući se na zaključke donesene još *u šestom mjesecu* ove godine. To me je upravo i potaklo da napišem ovaj člančić.

Da takvo izražavanje nije lijepo i da nam osiromašuje jezik, mislim da nije potrebno posebno isticati. Istina, za četvrti dan u tjednu velimo *četvrtak*, za peti *petak*, ali već

¹ T. Matić, Hrvatska narodna imena mjeseci, Hrvatski jezik, 1938, str. 13—16; T. Maretić, Narodna imena mjesecima, Nastavni vjesnik, V, 1897. i Narodna imena mjeseci, Kalendar Bošković, 1897.

za drugi dan u tjednu upotrebljavamo naziv koji označuje istu brojčanu vrijednost (drugi), ali u starijem obliku koji se u nazivu reflektira kao *utorak*. Za šesti dan u tjednu, dakako, ne kažemo *šestak*, nego *subota*, a za sedmi ne upotrebljavamo *sedmak*, nego *nedjelja*, služimo se dakle *nazivima* dana u tjednu, a ne opisujemo ih.

Tako postoje i posebni nazivi za mjesec u godini, koji su dvostruki: postoje narodni nazivi, a postoje i nazivi načinjeni prema latinskim označivanjima.

Česi, Poljaci i Hrvati upotrebljavaju narodne nazive za imena mjeseci, dok se ostali Slaveni služe pretežno ili sasvim nazivima za mjesec prema latinskom.

Narodna imena mjeseci u pojedinim slavenskim jezicima za neke su mjesec različita prema različitim vremenskim pojavama u prirodi, prema raznolikim klimatskim obilježjima pojedinih krajeva. Tako se onda naš *lipanj* u češkom jeziku naziva *červen*, u poljskom *czerwiec*. U Poljaka *lipiec* označuje naš *srpanj*, a češki *srpen* i poljski *sierpień* označuje naš *kolovoz*. *Rijeni* upotrebljavaju Česi za naš *listopad*, a ne *rujan*, a naziv *listopad* označuje i u Čeha i u Poljaka naš *studen* (i u Slovenaca kada su upotrebljavali narodna imena). *Prosinac* označuje isti mjesec i za Čeha, a Slovencima je taj mjesec označivao naš *siječanj*. To iz spomenutih klimatskih razloga nije ništa neobično ni neshvatljivo. Što pojedine slavenske riječi imaju različita značenja ni tome se ne treba čuditi: poznato je da u slavenskim jezicima ima podosta riječi sličnih, ali sa sasvim drugim značenjem.

Ako se vratimo našoj temi, onda bismo mogli reći da je donekle razumljivo kako je moglo doći do takva brojčanog naziva mjeseci (*u petom mjesecu, u devetom mjesecu*). U nesigurnosti ili sumnji je li, na primjer, *listopad* oktobar ili možda septembar, je li dakle deseti ili deveti mjesec, prišlo se mjesto takva razmišljanja bržem i sigurnijem brojčanom nazivu. Pogotovu je gradsko stanovništvo prišlo tom komotnijem, a lošijem označivanju mjeseci po njihovim rednim brojevima, ako tome nije razlog i želja da se izbjegniju i jedni i drugi nazivi i